

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ВІННИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

Циклова комісія правових та психологічних дисциплін

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник директора
з навчально-виховної роботи
ВСП ВФКЕП ЗУНУ

Лілія ЗАБРОДІНА
«31» серпня 2022 року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СОЦІОЛОГІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ**

Галузь знань: 08 Право

Спеціальність: 081 Право

Освітня програма – освітньо-професійна програма «Право»

Освітньо-професійний ступінь : фаховий молодший бакалавр

Освітня-кваліфікація: фаховий молодший бакалавр з права

Форма навчання	Курс	Семестри	Лекції	Практичні	ІРС	СРС	Разом	Іспит, залік
денна	III	V	15	30	3	72	120	Іспит

2022 – 2023 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни з «Соціологія правосвідомості» для студентів галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право освітня програма - освітньо-професійна програма «Право»

Розробник: Василь Добіжа, викладач циклової комісії правових та психологічних дисциплін ВСП ВФКЕП ЗУНУ

Затверджено на засіданні циклової правових та психологічних дисциплін протокол № 1 від «31» серпня 2022 року

Голова циклової комісії Тетяна Вдовиченко

Схвалено методичною радою ВСП ВФКЕП ЗУНУ

протокол № 1 від «31» серпня 2022 року

Голова методичної ради ВСП ВФКЕП ЗУНУ Лілія Забродіна

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції	Практика	РС	СРС	Резом	Іспит
денна	III	V	12	30	2	25	150	Іспит

СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«СОЦІОЛОГІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ»

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо- професійний ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів ECTS – 4	Галузь знань – 08 Право	Цикл професійної підготовки, блок вибіркових дисциплін
Змістових модулів: 4	Спеціальність: 081 Право	Рік підготовки
		3-й
Семестр		
5-й		
Лекції		
Загальна кількість годин – 120 год.		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 год.	Освітньо- професійний ступінь: фаховий молодший бакалавр	15 год.
		Практичні
		30 год.
		Самостійна робота
		72
		Індивідуальні завдання:
		3 год.
		Вид контролю:
іспит, 5-й семестр		

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ»

Метою дисципліни є: вивчення дисципліни "Соціологія правосвідомості" як науки, ознайомлення з основами соціології і правової свідомості особистості, вивчення теоретичних понять і положень, формування у студентів розуміння законів розвитку і функціонування суспільства; особистісний розвиток студентів та сприяння їх соціалізації, підвищення рівня знань студентів на основі рефлексії та самооцінки; оволодіння навичками застосування психологічних технологій в спілкуванні, формування професійних компетентностей в галузі соціології.

В процесі викладання дисципліни студентам ставляться такі завдання: проаналізувати основні етапи розвитку соціологічної науки; оволодіти відповідними теоретичними знаннями і практичними навичками у сфері соціології правосвідомості; вироблення вмінь і навичок щодо застосування отриманих знань в практичній діяльності; навчити майбутніх юристів сприймати право в дії, в розвитку, у процесі утворення і реалізації, взаємодії з іншими соціальними явищами.

На сучасному етапі побудови демократичного суспільства важливо подолати застарілий підхід до права як до застиглої системи норм і розвивати у майбутніх юристів розуміння динамічності правової системи, критичний підхід до чинного права з позицій його відповідності суспільним реаліям, інтересам суспільства і окремо взятої особистості.

За результатами вивчення курсу студент повинен

ВМІТИ:

аналізувати різні підходи, які існували в науці з кола проблем соціології правосвідомості, характеризувати механізми формування і функціонування моральної культури на рівнях свідомості, діяльності, моральних відносин, розпізнавати типи співрозмовників, вести обговорення різних проблем з урахуванням психологічних особливостей, застосовувати знання у повсякденному житті, діловому спілкуванні, побуті, на практиці, які необхідні для юридичної професії.

ЗНАТИ:

основні історичні етапи в розвитку соціології, напрямки сучасної психології, досягнення вітчизняних та зарубіжних вчених; основні механізми психіки людини, її основні функції; засади ефективного спілкування; систему особистих і професійних якостей, виробити власну систему цінностей, слідуючи найкращим, найбільш переконливим і прийнятним для неї зразкам моральної поведінки; вільно володіти термінологією та аналізувати основні соціологічні концепції; працювати з першоджерелами, визначати їх актуальність для розвитку соціологічної науки.

3. Програма навчальної дисципліни Соціологія правосвідомості

Тема 1.1. Теоретичні та методологічні засади соціології правосвідомості.

Характеристика предмета та об'єкта соціології правосвідомості

Соціологія правосвідомості та її місце в системі наук про суспільство. Місце соціології правосвідомості в системі наук. Об'єкт і предмет соціології правосвідомості. Основні поняття соціології правосвідомості. Місце соціології серед інших наук. Застосування основних методів соціологічних досліджень.

Тема 1.2. Теоретичні підходи до розкриття змісту правосвідомості в підлітково – юнацькому віці

Основний підхід до вивчення проблеми правосвідомості підлітків та юнацтва. Особливості розвитку підлітково – юнацького віку. Історія становлення й сучасний стан проблематики правової свідомості та правової особистості. Змістовна, структурна і функціональна специфіка правосвідомості. Основні засади становлення правосвідомості в онтогенезі.

Тема 1.3. Правова особистість як суб'єкт правосвідомості

Формування нової світоглядної культури особистості як основи її духовності. Творення нової, сучасної, правової особистості. Дослідження правової особистості відомим дослідником Морісом Оріу. Правова особистість як ідеальний тип особистості, що виступає фундаментом правової держави. Теорія солідаризму за Л.Дюгі. Інституції – цей первинний елемент політичної й соціальної структури суспільства. Правові відносини особистості й суспільства, як зона соціального миру. Дослідження теорії свідомості правової особистості видатними філософами та правниками М. Бердяєвим, С.Булгаковим, І. Ільїним, Б. Кістяківським, П. Сорокіним, Б.Чичеріним.

Тема 1.4. Психологічна характеристика правосвідомості .

Соціалізація людини. Особистість та суспільне життя

Поняття особистості. Людина як індивід, її індивідуальність і особистість. Особистість як об'єкт соціального впливу. Особистість і права свідомість. Виникнення права як форми суспільної свідомості. Соціально-психологічні аспекти ефективної правотворчості. Соціально-регулятивна сутність права. Соціалізація, її напрями, типи. Поняття правової соціалізації та її зміст. Дослідження видатних вчених Еліота, Аристотеля, Адлера, Айзенка, В.Вундта, М.Стенлі щодо розвитку особистості.

Тема 1.5. Соціально- психологічні явища суб'єктів і об'єктів.

Психологічні явища й прояви свідомості особистості в правовій сфері життєдіяльності людини

Сучасна психологія про природу психічних явищ, їх класифікація. Поняття про пізнавальні процеси. Когнітивна сфера особистості. Поняття про відчуття та сприйняття як початкові ланки пізнавального процесу. Розвиток і виховання на основі

пізнавальних процесів розумових дій людини в умовах навчання і виховання під час професійної підготовки.

Тема 1.6. Емоції, почуття, психічні стани та їх психолого-правова оцінка. Переживання в процесі пізнання людиною світу і під час її активності в правовій сфері

Взаємообумовленість пізнавальних і емоційних процесів. Знання і ставлення, інтелектуальне й афективне як єдність двох протилежних компонентів психічного відображення. Емоційні стани. Класифікація емоцій. Загальні властивості емоцій і почуттів. Вчення про стрес Г. Сельє. Воля як прояв регулювання афективної сфери. Інтелектуальна, емоційна теорії волі. Регулятивне значення емоцій і волі в самостворенні особистості.

Правосвідомість особистості

Тема 2.1. Індивідуально-психологічні властивості правосвідомості особистості. Поняття про властивості особистості і їх класифікація

Типологічні властивості нервової системи – основа психологічних властивостей темпераменту. Характер і його властивості. Класифікація рис характеру. Акцентуації характеру. Характеристика різних типів темпераменту Риси характеру, що спричиняють різні форми протиправної поведінки. Відхилення в поведінці особистості: девіації. Спрямованість, мотиваційна сфера, світогляд, здібності в структурі особистості .

Тема 2.2. Правова соціалізація особистості

Соціалізація як процес засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних механізмів, соціальних норм і цінностей, необхідних для успішного функціонування в даному суспільстві; поетапного включення індивіда в соціальне життя суспільства. Формування особистості. Право, як вид соціального регулювання. Правомірна діяльність суб'єктів. Засвоєння правової культури на рівні індивіда. Засвоєння правової ідеології як системного, науково – обґрунтованого відображення правової дійсності в ідеях, поняттях, принципах. Соціалізація на власному та чужому досвіді як результат осмислення власних помилок і подій свого досвіду. Символічна соціалізація, як результат абстрактних уявлень людини про право, державу, країну, націю.

Тема 2.3. Психологічні основи особистості

Формування системи цінностей особистістю

Шляхи засвоєння правових норм і цінностей. Правова соціалізація і десоціалізація особистості. Психологія свідомості та правосвідомості особистості. Психологічні компоненти й основні функції правосвідомості. Правова ідеологія. Правова психологія групи. Індивідуальна правова психологія. Правова культура. Психологічні особливості законослухняної поведінки особистості.

Тема 2.4. Поняття «Я-концепції».

Суть і зміст самосвідомості і «Я- образу»

Поняття про самосвідомість, її функції та структура. Уявлення про структуру особистості в різних соціологічних теоріях. Структура особистості за Фрейдом.

Основні підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників до вивчення структури особистості.

3. Основні підходи до дослідження гендерної компетентності особистості

Тема 3.1. Гендер як соціальне явище в суспільстві. Існування семи керівних принципів гендеру, як інтегральної частини світових стратегій. Гендерний аналіз-інструмент для розуміння локального контексту та підтримки гендерної рівності.

Тема 3.2. Гендер та гендерна нерівність в сучасному суспільстві. Співвідношення чоловіків і жінок у населенні різних країн. Наслідки урбанізації міст.

Тема 3.3. Гендерні стереотипи – стійкі уявлення про місце чоловіків і жінок у суспільстві, їх функції і соціальні завдання.

Повноваження жінок і чоловіків як реалізація можливостей здійснення контролю над своїм життям: побудова особистих планів, набуття вмінь та навичок, виховання самовпевненості, вирішення проблем та виховання віри у власні сили.

Тема 3.4. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України.

Міжнародно-правові документи щодо забезпечення соціально-економічних прав жінок. Створення Програм щодо подолання гендерної нерівності в Україні.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Всього	у тому числі			
		лекції	практич і	індивідуал ьна робота	самостійна робота
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти соціології правосвідомості	30	6	12	-	12
Теоретичні та методологічні засади соціології правосвідомості. Характеристика предмета та об'єкта соціології правосвідомості. Місце соціології серед інших наук. Застосування основних методів соціологічних досліджень. Загальна теорія та історія соціології правосвідомості. Суб'єкти суспільного життя. Логіка виникнення соціології як науки.	6	2	2	-	2
Теоретичні підходи до розкриття змісту правосвідомості в підлітково – юнацькому віці. Змістова, структурна і функціональна специфіка правосвідомості. Основні засади становлення правосвідомості в онтогенезі. Основні підходи до вивчення підлітково-юнацького віку у працях Е.Еріксон, Ж.Піаже, Ельконіна.	4	-	2	-	2
Правова особистість як суб'єкт правосвідомості. Правові відносини особистості й суспільства, як зона соціального миру. Дослідження теорії свідомості правової особистості видатними філософами та правниками М. Бердяєвим, С.Булгаковим, І. Ільїним, Б. Кістяківським, П. Сорокіним, Б.Чичеріним. Актуальність проблем всебічного розвитку правової правосвідомості особистості.	4	-	2	-	2
Психологічна характеристика правосвідомості . Соціалізація людини. Особистість та	6	2	2	-	2

<p>суспільне життя. Поняття правової соціалізації та її зміст. Дослідження видатних вчених розвитку особистості Еліота, Аристотеля, Адлера, Айзенка, В. Вундта, М. Стенлі. Соціалізація особистості. Фактори впливу на статус особистості.</p>					
<p>Соціально - психологічні явища суб'єктів і об'єктів. Психологічні явища й прояви свідомості особистості в правовій сфері життєдіяльності людини. Сучасна психологія про природу психічних явищ, їх класифікація. Поняття про пізнавальні процеси. Когнітивна сфера особистості. Поняття про відчуття та сприйняття як початкові ланки пізнавального процесу. Соціальна діяльність і поведінка особистості. Потреба як основа соціальної діяльності.</p>	6	2	2	-	2
<p>Емоції, почуття, психічні стани та їх психолого-правова оцінка. Переживання в процесі пізнання людиною світу і під час її активності в правовій сфері. Регулятивне значення емоцій і волі в само творенні особистості. Емоційні стани. Класифікація емоцій. Загальні властивості емоцій і почуттів. Вчення про стрес Г. Сельє.</p>	4	-	2	-	2
<p>Змістовний модуль 2. Правосвідомість особистості</p>	48	8	8	-	32
<p>Індивідуально-психологічні властивості правосвідомості особистості. Поняття про властивості особистості і їх класифікація. Риси характеру, що спричиняють різні форми протиправної поведінки. Відхилення в поведінці особистості: девіації. Спрямованість, мотиваційна сфера, світогляд, здібності в структурі особистості Характер і його властивості.</p>	12	2	2	-	8
<p>Правова ідеологія. Правова культура. Психологічні особливості законослухняної поведінки особистості. Правова ідеологія. Правова культура. Психологічні</p>	12	2	2	-	8

особливості законослухняної поведінки особистості.					
Психологічні основи особистості. Типології особистості. Правова психологія групи. Індивідуальна правова психологія. Правова культура. Психологічні особливості законослухняної поведінки особистості. Правова ідеологія. Правова культура. Психологічні особливості законослухняної поведінки особистості.	12	2	2	-	8
Поняття «Я-концепції». Суть і зміст самосвідомості і «Я-образу». Структура особистості за Фрейдом. Основні підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників до вивчення структури особистості. Структурованість особистості.	12	2	2	-	8
Змістовний модуль 3. Основні підходи до дослідження гендерної компетентності особистості	42	1	10	3	28
Гендер як соціальне явище в суспільстві. Існування семи керівних принципів гендеру, як інтегральної частини світових стратегій. Гендерний аналіз - інструмент для розуміння локального контексту та підтримки гендерної рівності.	10	-	2	-	8
Гендер та гендерна нерівність в сучасному суспільстві. Співвідношення чоловіків і жінок у населенні різних країн. Наслідки урбанізації міст. Передумови виникнення гендерного підходу в сучасному суспільстві.	7	-	2	-	5
Гендерні стереотипи – стійкі уявлення про місце чоловіків і жінок у суспільстві, їх функції і соціальні завдання. Повноваження жінок і чоловіків як реалізація можливостей здійснення контролю над своїм життям: побудова особистих планів, набуття вмінь та	7	1	2	-	4

навичок, виховання самовпевненості, вирішення проблем та виховання віри у власні сили.					
Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Міжнародно-правові документи забезпечення соціально-економічних прав жінок. Створення Програм подолання гендерної нерівності в Україні. Дослідження феноменів міжгрупової диференціації гендерних груп.	18	-	4	3	11
Всього	120	15	30	3	72

5. Тематика практичних занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1	Загальна теорія та історія соціології правосвідомості. Суб'єкти суспільного життя. Логіка виникнення соціології як науки.	2
2	Основні засади становлення правосвідомості в онтогенезі.	2
3	Актуальність проблем всебічного розвитку правової правосвідомості особистості.	2
4	Психологічна характеристика правосвідомості .	2
5	Соціально - психологічні явища суб'єктів і об'єктів.	2
6	Емоції, почуття, психічні стани та їх психолого-правова оцінка.	2
7	Риси характеру, що спричиняють різні форми протиправної поведінки. Відхилення в поведінці особистості: девіації.	2
8	Право, як вид соціального регулювання. Правомірна діяльність суб'єктів. Засвоєння правової культури на рівні індивіда.	2
9	Правова психологія групи. Індивідуальна правова психологія. Правова культура. Психологічні особливості законослухняної поведінки особистості.	2
10	Структурованість особистості. Структура особистості за Фрейдом.	2
11	Існування семи керівних принципів гендеру, як інтегральної частини світових стратегій. Гендерний аналіз - інструмент для розуміння локального контексту та підтримки гендерної рівності.	2

12	Співвідношення чоловіків і жінок у населенні різних країн. Наслідки урбанізації міст.	2
13	Повноваження жінок і чоловіків як реалізація можливостей здійснення контролю над своїм життям: побудова особистих планів, набуття вмінь та навичок, виховання самовпевненості, вирішення проблем та виховання віри у власні сили.	2
14	Міжнародно-правові документи забезпечення соціально-економічних прав жінок.	2
15	Створення Програм подолання гендерної нерівності в Україні.	2
	Всього	30

7. Самостійна робота

Самостійна робота розрахована на формування практичних навичок у роботі студентів зі спеціальною літературою, орієнтування їх на інтенсивну роботу, критичне осмислення здобутих знань і глибоке вивчення теоретичних і практичних проблем етичних та психологічних аспектів.

Форми самостійної роботи:

- Опрацювання лекційного матеріалу.
- Самостійне вивчення тем курсу та окремих питань за навчальною літературою, науковими статтями тощо.
- Підготовка до практичних занять.
- Підготовка до письмових контрольних робіт.
- Участь в олімпіадах та конкурсах на кращого знавця дисципліни.

Тематика самостійних занять

№ п/п	Тема	Кількість годин
1	Теоретичні та методологічні засади соціології правосвідомості.	2
2	Теоретичні підходи до розкриття змісту правосвідомості в підлітково – юнацькому віці.	2
3	Правова особистість як суб'єкт правосвідомості.	2
4	Психологічна характеристика правосвідомості.	2
5	Соціально - психологічні явища суб'єктів і об'єктів.	2
6	Емоції, почуття, психічні стани та їх психолого-правова оцінка.	2
7	Індивідуально-психологічні властивості правосвідомості особистості.	8
8	Правова ідеологія. Правова культура.	8
9	Психологічні основи особистості. Типології особистості.	8
10	Основні підходи зарубіжних і вітчизняних дослідників до	8

	вивчення структури особистості.	
11	Гендер як соціальне явище в суспільстві.	8
12	Гендер та гендерна нерівність в сучасному суспільстві.	5
13	Гендерні стереотипи – стійкі уявлення про місце чоловіків і жінок у суспільстві, їх функції і соціальні завдання.	4
14	Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України.	11
	Всього	72

8. Індивідуальні завдання

Індивідуальне завдання виконується у вигляді реферату. Метою виконання індивідуального завдання є закріплення рівня теоретичних знань, набутих під час лекційних занять та самостійної роботи. Робота може бути рукописною або друкованою і виконується українською мовою. Захист індивідуального навчально-дослідного завдання відбувається у терміни, спільно обумовлені студентами і викладачем

№ п/п	Тематика індивідуальної роботи по темам	Кількість годин
1.	Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Міжнародно-правові документи забезпечення соціально-економічних прав жінок. Створення Програм подолання гендерної нерівності в Україні. Дослідження феноменів міжгрупової диференціації гендерних груп.	3
	Усього	3

9. Методи навчання

У навчальному процесі застосовуються: лекції, в тому числі з використанням мультимедіа проектора та інших ТЗН; практичні заняття, самостійна робота, індивідуальні заняття; робота в Інтернеті.

10. Методи контролю

В процесі вивчення дисципліни «Соціологія правосвідомості» використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студента:

- поточне тестування та опитування;
- підсумкове тестування по кожному змістовому модулю;
- директорська контрольна робота;
- оцінювання виконання індивідуального завдання;
- іспит.

Підсумковий бал (за 100 - бальної шкалою) з дисципліни «Соціологія правосвідомості» визначається як середньозважена величина в залежності від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

5-й семестр (іспит)

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2	Заліковий модуль 3	Заліковий модуль 4	Сума
Теми 1-2 (модульна контрольна робота, поточне оцінювання, тестовий контроль)	Директорська контрольна робота Теми 1-3	Середнє арифметичне за поточними оцінками, і оцінкою індивідуального завдання	Іспит	
20%	20%	20%	40%	100%
Тиждень (7)	Тиждень (15)	Тиждень (15)		

Шкала оцінювання(переведення)

За шкалою коледжу	За національною шкалою	За шкалою ECT8
90-100	відмінно	A (відмінно)
85-89	добре	B (дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	задовільно	D(задовільно)
60-64		E(достатньо)
35-59	незадовільно з можливістю повторного складання	FX
1-34	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	F

«ВІДМІННО» - знання глибокі, міцні, системні. Студент вміє застосовувати їх для виконання завдань пошукового характеру, може самостійно оцінювати різноманітні ситуації, явища, виявляти й відстоювати власну позицію.

«ДОБРЕ» - відповідь повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй бракує власних суджень. Студент вміє робити висновки, виправляти допущенні неточності, він знає суть понять, явищ, вміє пояснити основні теоретичні положення, може самостійно застосовувати знання в типових ситуаціях.

«ЗАДОВІЛЬНО» - відповідь правильна, але недостатньо осмислена. Студент розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати

визначення понять, сформулювати теоретичні положення. Вміє застосовувати знання при виконанні завдань за зразками.

«НЕЗАДОВІЛЬНО» - відповідь зі значними помилками і неточностями, студент відтворює менш як половину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення, елементарні завдання виконує лише за допомогою викладача

11. Методичне забезпечення

1. Робоча навчальна програма з дисципліни «Соціологія правосвідомості»
2. Матеріали комп'ютерних презентацій лекційного курсу «Соціологія правосвідомості»
3. Питання для поточного контролю.
4. Тестові завдання.
5. Реферат.
6. Пошукові роботи студентів.
7. Завдання для проведення модульного контролю, ДКР, іспиту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В., Губерський В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. — К., 2002.
2. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2004.
3. Злобіна О., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. — К.: Стилос, 2001.
4. Іванченко А. В. Соціалізація і соціальне виховання: Навч. посіб.—Житомир: Полісся, 2006.
5. Лукашевич М. П. Соціалізація: виховні механізми і технології. Навч.-метод. посіб. / Ін-т змісту і методів навчання. —К., 2017.
6. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. — К., 2021.
7. Максимов С. Особистість і суспільство: Конспект лекції / Укр. юрид. академія. — Харків, 2003. 11
8. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз). — Житомир, 1997.
9. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. посіб. — К.: Либідь, 2004.